

DR. ASZTALOS MIKLÓS

Körösladány, 2024. augusztus 14.

■ Körösladány mintegy 4000 lakosú város Békés megye északi felében (szeghalmi járás), többek közt a Henkel-gyár egyik magyarországi központja, amely épp most készül végleg bezárni és elköltözni a magas adók miatt. A település története az Árpád-házi királyokig nyúlik vissza dokumentálhatóan, de a régészek kb. 7000 évvel ezelőtti emlékeket is találtak itt. Igazi identitását azonban a Nadányi család birtokainak központjaként szerezte, ami a nevében is tükröződik (Nadány – Ladány). A Nadányiaknak köszönhetően Körösladány protestáns maradt; a világháború előtt erős, polgárosulásnak indult középparasztág lakta. Az egykori Nadányi-kastély (utcafrontja formás vidéki kúria) ma is megtekinthető a település középpontjában 39 szobával, óriási parkkal. A Nadányiak szerteszóródtak az országban, a kastélyt a háború alatt kifosztották, aztán állami gondozásba került, most iskolaként szolgál. Rákosi 1948-as hatalomátvétele után Körösladány hiába próbált versenyezni Szeghalommal; intézményeit leépítették, értelmiségét szétzavarták, sikeres gazdáit a téesszbe kényszerítették. Az ötvenes évek elején azok közé a Békés megyei települések közé került, amelyeket ideiglenes lakóhelyként jelöltek ki a fővárosból kitelepítettek számára. Több száz budapesti került Körösladányba is, „kulákházakban” kijelölt szállásokba.

Sokszor jártunk már Körösladányban, pontosabban rajta keresztül a 47-es úton, amikor Szeghalmon, Vésztőn, Füzesgyarmaton áthaladva Debrecenbe mentünk. Látványos református templomára mindig meghatottsággal néztem. Most (2024. augusztus 14-én) nem a 47-es úton akartunk tovább menni, hanem Asztalos Miklós emlékezetét kerestük. Asztalos Miklós és felesége az öcsém keresztszülei voltak; bár nem tartottunk velük olyan intenzív kapcsolatot, mint a saját keresztszüleimmel, akiket Felcsútra, nagyapám egykori kúriájának tövébe telepítettek ki. Asztalos Miklósról ugyanis – kitelepítés ide vagy oda – a művelődési házat nevezték el Körösladányban. Előbb a református parókián próbáltunk utána érdeklődni, aztán a polgármesteri hivatalban; a polgármester gyors és segítőkész volt. A helytörténeti gyűjtemény igazgatója pedig mindent tudott, amit tudni lehetett Asztalósékról.

Asztalos István feleségével (Kócsy Erzsébet, az erdélyi színészet megte-remtőjének leszármazottja) és anyósával kitelepítettként került Budapestről – közelebből a nagy erőfeszítéssel és elszántsággal megépített hűvösvölgyi vil-lájukból – Körösladányba. De nem a hűvösvölgyi villa volt a bűnük, hanem az a szerep, amelyet Asztalos Miklós a Horthy-korszakban mint miniszteri osz-tálytanácsos és a kisebbségekért felelős értelmiségi betöltött. Asztalos Miklós, bár Budapesten született (1899), erdélyi, mi több, székely volt, identitását és ezzel járó kapcsolatait haláláig megőrizte. Tanulmányait a kolozsvári egyetem jogi karán kezdte, majd mint menekült egyetemista a pozsonyi egyetem Pécs-re telepített bölcsészkarán fejezte be. Könyvtárosként indult az Országos Szé-chenyi Könyvtárban. Az 1930-as években könyvei révén ismert nevű történet-íróvá vált (*Kossuth Lajos kora és az erdélyi kérdés* – 1928, *A magyar nemzet története* – Pethő Sándorral, 1933, *II. Rákóczi Ferenc és kora* – 1934), kezdet-ben Szekfű Gyula, később Hóman Bálint köréhez tartozva. Irodalmi munkás-ságának kiemelkedő szakasza az 1930–40-es évek fordulója, amikor – részben

a zsidótörvények, részben minisztériumi bizottsági tagsága miatt – színház-igazgatók és dramaturgok sora kérte föl színdarabok írására, amit több filmforgatókönyv is követett. Talán legismertebb közülük az *Egy éjszaka Erdélyben*, amelyet Budapesten is, Berlinben is megfilmesítettek. Politikailag az ún. *transzilvanizmus* (Erdély érdekképviselője) formálója és képviselője volt. Alapítója volt a Bartha Miklós Társaságnak, kapcsolatot épített Teleki Pállal, ennek révén lett a miniszterelnökség, később a kultuszminisztérium tanácsosa. Ez a hivatali rang szerepelt a kitelepítési határozatában. A világháborút követő években mint minisztériumi osztálytanácsost előbb B listázták (rendelési állományba helyezték), majd nyugdíjazták, később a nyugdíjat megvonták tőle. Villáját államosították, őt pedig kitelepítették Körösladányba.

Előbb egy kulákházba kényszerköltöztették feleségével és anyósával együtt. Innen a szomszédok hívták meg őket, akiknek az udvari épületében önállóan lakhattak, és együttérző családba kerültek. Berendezkedhettek a saját holmijukkal, és fizetniük sem kellett (igaz, az ingóságukat szívességi szállásadók maguknak tartották meg). Egyébként senkit sem ismertek. Első próbálkozásuk a református parókia volt, ahol azonban orruk előtt, fülük hallatára zárták be a kaput. (Kitelepítettekkel másutt, pl. Kunszentmártonban is megtörtént ez. A katolikusok bátrabbak voltak.) Csak akkor tört meg a jég körülötük, amikor Asztalos Miklóst régi kapcsolatai közül néhányan meglátogatták (Veres Péter). Erdei Ferenc révén vették föl a Művészeti Alap irodalmi szakosztályának támogatási listájára, s kapott 800 forintot havonta, ami nagy pénz volt akkor. (Apánk havi 500 forintot keresett a kitelepítésben, s ezt fel is kellett ajánlania békekölcsönbe.) Asztalosék így úszták meg a helyi idénymunkákat, amelyekre a kitelepítettek többsége rászorult.

A kitelepítést az első Nagy Imre-kormány 1953-ban feloldotta. A kitelepítettek megpróbálták hazamenni, bár Budapestre nem költözhetek vissza. Hogy Asztalosék miért nem mozdultak, az rejtély. Talán mert nem volt hová? Rokonságuk jórészt Erdélyben maradt, budai villájukat elvették. Egykori politikai és irodalmi kapcsolatai nem voltak elegendőek olyan praktikus dolgokhoz, mint a költözés? Talán megtört karrierrel, megöregedve, 60+ évesen már nem vállalták az ismételt hurcolkodást? Csak tünődöm rajta.

A hatvanas években, a kádári konszolidáció idején régi kapcsolatai ismét fölértékelődtek. Talán ez is segített, hogy állást kapott az újonnan szervezett kultúrházban, ahol egykori ambícióinak élhetett – adott keretek között –, helybeli érdeklődőket, iskolásokat mozgatva, színpadi műveket átírva, amelyekkel megyei versenyeket nyert. Asztalos Miklós második aranykora volt ez. Most már bátrabban látogatták Pestről, tanácsai alkalmazottá vált, felesége pedig zongoraleckéket adott (Kócsy Erzsébet a Zeneakadémián végzett.) Visszanyerhették önbecsülésüket, ahogy az egykori fényképek mutatják. Sajnos a másodvirágzásnak hamar vége lett. A kultúrház igazgatója versenytársat látott Asztalos Miklósban, s mert legyőzni nem tudta, nyugdíjaztatta. Ez ugyan legális státus volt végre, de nem pótolhatta azt, amit Asztalos a kitelepítéskor elvesztett. 86 évet élt, végig Körösladányban, utolsó éveit özvegyen – Kócsy Erzsébet pár évvel hamarabb ment el –, kedves szállásadóinak családi körében. Ladányban temették el, a református temetőben, egykori barátai – részben baráti ellenfelei – részvételével. Az önkormányzat évente megemlékezik róla.

Nem volt könnyű ember. Ha jobban ment a sora, a fényképeken kihúzta magát, magabiztos és talán lekezelő volt; időskorában is szép felesége szerényen állt mellette vagy félig a háta mögött. Sérelmeit nehezen feledte. Haláláig fölelemlette, hogy Klebelsberg, miniszteri osztálytanácsos létére sem köszönt vissza neki – bezzeg Teleki! Mindenütt ott akart lenni, s ha már megjelent, a fényképeken is látszani. Körösladányt és a ladányiakat – bármennyire ottho-

nává vált is a város – kissé felülről nézte. De ha vendégek látogatták, kivirult. Ilyenkor ismét kifogástalan úriember lett, még ha mackónadrág volt is rajta.

Íróember volt – nem történész, nem politikus, bár néha annak tartotta magát („történetíró”, mondogatta) –, élete végéig naponta írt. Hol egy virtuális önéletrajzot – csak részletek készültek el belőle, ki is adta őket az önkormányzat (*Körösladányi árvízi napok* – 2000) –, hol csupán napi jegyzeteket pénzügyi helyzetüktől, helyi krónikán át az olvasmányaiig. Írógépen írt, több példányban, rossz minőségű másolópapíron, amin az írás ma már alig olvasható. A példányokat összefűzte, szét is osztogatta. Olvasói a helyi értelmiségiek voltak; gondolom, a párt és a rendőrség szintén. Fel is keresték, ki is szálltak hozzá, amikor a hetvenes évek végén a pártközpont felelevenítette a kisebbségi kérdést. Őt vastag dossziéjának példányai ezért kézen-közön eltűnedeztek. Ami belőlük megmaradt, az Országos Széchényi Könyvtárba került, és máig földolgozatlan. Érdeemes volna beléjük nézni.

Hogyan került a családuknak olyan viszonyba Asztalosékkal, hogy kereszt-szülőknak kérjék föl őket öcsém születésekor (1943)? Gyerekként – négyéves voltam akkor – csak halvány emlékeim maradtak egy korpulens, kopasz, szemüveges emberről, egy többé-kevésbé kedves néniről és egy házról Budán, ahol laktak, és amit illeti villának nevezni. Mindebből arra következtettem, hogy nagyapám (apai) valamilyen politikusi ismeretsége volt, akit kibékülésük jegyében a nagyapapa ismét lenyomott apám torkán (korábban szóba se nagyon állt vele). Miközben Körösladány felé tartottunk – s miután végighallgattam a helyi ismerősöket –, azzal a gondolattal barátkoztam, hogy Asztalos Miklós nem Kozma Jenő nagyapám ismeretségi köréhez tartozhatott. Inkább anyánk és anyai nagyanyánk erdélyi köréhez, amely a Baár-Madas-beli tanároktól Bibó Istvánon és Benda Kálmánon keresztül a református püspök Ravasz Lászlóig terjedt. Sajnos nincs már, akitől megkérdezhethetném, és különben is csak családilag fontos. Meg azért, hogy elhelyezhessük egykori családukat – öcsémet, engem, meg a szüleinket – a Horthy-kor, az ostrom utáni időszak, a Rákosi-rendszer és a kádári konszolidáció palettáján.

Köszönettel tartozunk Kardos Károly polgármesternek, aki fontosnak tartotta, hogy azonnal válaszoljon megkeresésemre, Újfalusi Lászlónak, a szeghalmi gimnázium magyartanárának, aki látogatásunkat előkészítette, és Kazinczy Istvánnak (igen, a Kazinczy család leszármazottja), aki elgondolkodtató helytörténeti gyűjteményt állított össze, megemlékezést rendezett Asztalos Miklós születésének 100. évfordulójára, és amikor fölkerestük, egész napját ránk szánta, sőt Asztalos-archívumát és a róla szóló írásait önzetlenül megosztotta velünk. Sok mindent nem tudunk még Asztalos Miklósról. De amit tudunk, jórészt Kazinczy Istvántól tudjuk. Köszönet!

Kozma Tamás